

สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี
รับที่..... ๑๖๖ ๓๓
วันที่..... เวลา ๑๕.๐๑

ที่ กษ 0212/1๙๗1

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

ถนนราชดำเนินนอก กทม. 10200

28 กุมภาพันธ์ 2548

สมรสที่ ๕๕
รูป - 2 ส.ก. 2048
เวลา ๑๓.๐๐ น.

เรื่อง สรุปผลการดำเนินงานโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย

เรียน เลขาธิการคณะรัฐมนตรี

จัดเข้าวาระ..... - 8 มี.ค. 2548

- สิ่งที่ส่งมาด้วย 1. ตารางสรุปค่าใช้จ่ายรวมทุกภูมิภาคปีละปี 2544 - 2546
2. รายงานการติดตามประเมินผลหลังสิ้นสุดโครงการ : บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

ก. ความเป็นมาของเรื่อง

โครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย เป็นโครงการที่เกิดขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของกลุ่มเกษตรกรกลุ่มย่อย กลุ่มเลี้ยงสัตว์หรือเกษตรกรรายย่อย โดยมีความประสงค์เพื่อค้นหากระบวนการรูปแบบ เทคนิค วิธีการในการพัฒนาเกษตรกรรายย่อย ให้สามารถพึ่งตนเองได้ในระบบเกษตรกรรมยั่งยืนที่เหมาะสมกับแต่ละชุมชน และภูมิโนทัศน์ รวมทั้งรูปแบบการอนุรักษ์ พันธุ์พืชพันธุ์สัตว์น้ำ และระบบนิเวศน์วิทยาชายฝั่ง ส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืน โดยมีกระบวนการที่ไม่จำกัดทางเลือก การเกษตรของเกษตรกร

ข. มติคณะรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้อง

คณะรัฐมนตรีในคราวประชุม เมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม 2543 เห็นชอบให้ดำเนินการโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย และจัดสรรงบประมาณรายจ่ายให้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ สนับสนุนการดำเนินงานโครงการ 3 ปี ตั้งแต่ปีงบประมาณ 2544 - 2546 ภายในวงเงินไม่เกิน 633 ล้านบาท ประกอบด้วย 5 แผนงาน พื้นที่เป้าหมายรวม 19 ภูมิภาค โดยให้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์กำหนดมาตรการเพื่อควบคุม ตรวจสอบ และติดตามการใช้จ่ายเงินตามโครงการฯ เพื่อป้องกันการแสวงหาผลประโยชน์ และให้มีผู้รับผิดชอบที่ชัดเจน เกี่ยวกับการใช้จ่ายเงินและคินเงิน

ค. สรุปผลการดำเนินงานโครงการ

1. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้ออกระเบียบว่าด้วยเงินอุดหนุนโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย พ.ศ. 2543 ประกาศ ณ วันที่ 26 กรกฎาคม 2543 เมื่อดำเนินการไปได้ระยะหนึ่งเกิดปัญหา เนื่องจากระเบียบบางข้อไม่สามารถปฏิบัติได้ จึงได้ปรับแก้เป็นระเบียบกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ว่าด้วยเงินอุดหนุนโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย พ.ศ. 2546 ประกาศ ณ วันที่ 25 เมษายน 2546

2. องค์การบริหารจัดการโครงการ

2.1 สำนักนายกรัฐมนตรีได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารโครงการนำร่องฯ โดยมีรัฐมนตรี

ช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เป็นประธาน ทั้งนี้ คณะกรรมการบริหารโครงการนำร่องฯ ได้แต่งตั้งคณะอนุกรรมการฯ ช่วยปฏิบัติงาน 3 ชุด ดังนี้ คณะอนุกรรมการติดตามควบคุมการใช้จ่ายเงินและการปฏิบัติงานโครงการนำร่องฯ คณะอนุกรรมการติดตามแผนการดำเนินงานโครงการนำร่องฯ คณะอนุกรรมการดูแลและติดตามการจ้างที่ปรึกษาประเมินผล

2.2 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะเจ้าหน้าที่ตรวจสอบภายในเกี่ยวกับการดำเนินงานการเงินและการบัญชีของโครงการนำร่องฯ โดยหัวหน้าหน่วยงานตรวจสอบภายในสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เป็นหัวหน้าคณะ

3. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้ขอความเห็นชอบให้ขยายระยะเวลาการดำเนินงานโครงการฯ จากระยะเวลาเดิมปีงบประมาณ 2544 - 2546 ออกไปจนถึงเดือนกันยายน 2547 ซึ่งคณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบเมื่อวันที่ 2 กันยายน 2546

4. ผลการใช้จ่ายเงินโครงการนำร่องฯ ตั้งแต่ปี 2544 - 2547 ดังนี้

แผนการดำเนินงาน	ปริมาณงาน (แผน)	งบประมาณโครงการ (บาท)	การใช้จ่ายงบประมาณ (บาท)		คงเหลือคืบคลั่ง (บาท)
			อนุมัติแผน	การเบิกจ่าย	
ปี 2544	20	200,000,000	200,000,000	191,818,563.37	8,181,436.63
ปี 2545	20	200,000,000	200,000,000	191,289,776.00	8,710,224.00
ปี 2546 - 2547	20	233,000,000	230,100,728	160,277,227.11	69,823,500.89
					2,899,272.00 *
รวม		633,000,000	630,100,728	543,385,566.48	89,614,433.52

หมายเหตุ : * คงเหลือจากการอนุมัติแผนการปฏิบัติงานปี 2546 ไม่เต็มวงเงิน

รายละเอียดตามสิ่งที่ส่งมาด้วย 1

5. สรุปผลการดำเนินงานโครงการนำร่องฯ จากรายงานการติดตามประเมินผลหลังสิ้นสุดโครงการ (คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ , 2547) พิจารณาจากการเปลี่ยนแปลงของเกษตรกรในด้าน ต่าง ๆ ทั้งการปรับเปลี่ยนแนวคิด การปรับเปลี่ยนแบบแผนการผลิต และการบริหารจัดการกลุ่มองค์กรแล้ว ดังนี้

5.1 ประสบความสำเร็จระดับสูง ถึงแม้จะยังพัฒนาไปไม่ถึงเป้าหมายระบบเกษตรกรรมที่ยั่งยืน แต่ก็มีศักยภาพ และแนวโน้มที่จะทำให้เกิดความยั่งยืนได้จากการสนับสนุนของกลุ่มองค์กรเครือข่ายเกษตรกรเอง มีตัวอย่างความสำเร็จที่เป็นศูนย์การเรียนรู้ได้ และการมีกองทุนสนับสนุนการพัฒนาเกษตรกรรมที่เป็นของเกษตรกรเอง

5.2 เกษตรกรพึ่งตนเองได้และบริหารจัดการได้แล้ว โดยเฉพาะการพึ่งตนเองในเรื่องอาหารหลัก เช่น ข้าว ผัก ปลา และพืชสมุนไพร แต่รายได้ยังพึ่งตนเองไม่ได้ต้องเพิ่มกิจกรรมการแปรรูปและการตลาดเพื่อเพิ่มมูลค่าของผลผลิต ฯลฯ ทั้งนี้ การบริหารจัดการทำได้ในระดับกลุ่มองค์กรเล็กๆ

อนึ่ง ข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะเพื่อขยายผลความสำเร็จของโครงการออกไปในวงกว้าง ได้แก่

1) ส่วนของเกษตรกร ยังคงต้องสร้างกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ทั้งในด้านการพัฒนาระบบการเกษตรกรรมยั่งยืน และการพัฒนากลุ่ม / องค์การ / เครือข่ายให้เข้มแข็ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบริหารจัดการกองทุนให้เกิดความมั่นคง เกิดประโยชน์แก่เกษตรกร และองค์กรของเกษตรกรให้มากที่สุด

2) ส่วนมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน ควรมีการสรุปทบทวน และทำการขยายผลโครงการนำร่องฯ ไปสู่ภาคปฏิบัติในวงกว้าง เพราะมีบทเรียนที่สำคัญและมีคุณค่าควรแก่การขยายผล หลังจากนั้นแล้ว การทำงานควรจะเน้นงานด้านการสนับสนุนเกษตรกร และองค์กรชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการบริหารจัดการกองทุนในระบบภูมินิเวศน์ การพัฒนากองทุนในระดับเครือข่ายระหว่างภูมินิเวศน์

3) ส่วนของรัฐ ควรเน้นงานด้านการส่งเสริม เพื่อเป็นการช่วยกระตุ้นและสร้างแรงจูงใจให้เกษตรกรมีความสนใจในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน รวมทั้ง สร้างระบบการสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง

รายละเอียดตามสิ่งที่ส่งมาด้วย 2

6. การจัดการทรัพย์สิน หลังสิ้นสุดโครงการนำร่องฯ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้ตรวจสอบข้อกฎหมายแล้ว เนื่องจากไม่มีข้อกำหนดใดหรือเงื่อนไขให้มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย) ต้องจ่ายเงินที่ได้ใช้จ่ายไปในการดำเนินงานคืนให้ทางราชการ หรือให้ทรัพย์สินที่ได้มาจากการดำเนินงานโครงการฯ ต้องตกเป็นทรัพย์สินของทางราชการด้วย ประกอบกับระเบียบมูลนิธิฯ ว่าด้วยโครงการนำร่อง ข้อ 41 กำหนด “เมื่อสิ้นสุดโครงการนำร่อง ให้วัสดุครุภัณฑ์ ที่ใช้สำหรับสำนักงานและได้ซื้อจากการดำเนินงานโครงการให้ตกเป็นของมูลนิธิฯ ” การบริหารจัดการทรัพย์สินของโครงการนำร่องฯ จึงเป็นอำนาจของมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย)

7. จากการประสานภายใน ขณะนี้ ส.ต.ง. อยู่ระหว่างตรวจสอบหลักฐานการเบิกจ่ายเงินโครงการฯ ปี 2546 ทั้งนี้ ได้ตรวจสอบ ปี 2544 – 2545 เสร็จเรียบร้อยแล้ว โดยมีข้อคิดเห็นเสนอกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เป็นระยะ ๆ

ง. ความจำเป็นที่ต้องเสนอคณะรัฐมนตรี

เนื่องจากโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย เป็นโครงการที่ผ่านความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรี และการดำเนินงานตามโครงการได้เสร็จสิ้นแล้ว

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณานำรายงานผลการดำเนินงานโครงการดังกล่าว เสนอคณะรัฐมนตรีเพื่อทราบด้วย จักขอบคุณมาก

ขอแสดงความนับถือ

(นายวันมูหะมัดนอร์ มะทา)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

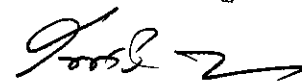
ท 11 / 16
ค.น.ค. ได้นำเสนอคณะรัฐมนตรี
เมื่อวันที่ - 8 ส.ค. 2548 ลงมติว่า
ทราบ

สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

สำนักแผนงานและโครงการพิเศษ

โทร 0-2629-9057 โทรสาร 0-2282-8548

จัดอยู่ในประเภทเรื่องฯ ที่เสนอคณะรัฐมนตรีได้พิจารณา

(นางจอมศรี อารยะศิริ)

รองเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ปฏิบัติราชการแทน

เลขาธิการคณะรัฐมนตรี

ตารางสรุปค่าใช้จ่ายรวมทุกภูมินิเวศน์ประจำปี 2544

ภูมินิเวศน์	งบประมาณประจำปี		
	อนุมัติ	ค่าใช้จ่าย	เหลือเกินกระทรวงฯ
1. โครงการนำร่องฯ - ภูมินิเวศน์ขอนแก่นได้ - โคราชเหนือ	13,651,784.00	13,651,783.93	0.07
2. โครงการนำร่องฯ - ภูมินิเวศน์มหาสารคาม	12,897,180.00	12,897,180.00	-
3. โครงการนำร่องฯ - ภูมินิเวศน์สุรินทร์	15,531,315.00	15,525,904.49	5,410.51
4. โครงการนำร่องฯ - ภูมินิเวศน์ทุ่งกุลาร้องไห้	7,316,897.00	7,316,897.00	-
5. โครงการนำร่องฯ - ภูมินิเวศน์กาฬสินธุ์	7,633,375.00	7,624,584.00	8,791.00
6. โครงการนำร่องฯ - ภูมินิเวศน์เทือกเขาเพชรบูรณ์	12,264,090.00	12,220,697.50	43,392.50
7. โครงการนำร่องฯ - ภูมินิเวศน์เทือกเขาภูพาน	9,758,800.00	9,758,800.00	-
8. โครงการนำร่องฯ - ภูมินิเวศน์ยโสธร	7,429,165.00	7,140,887.83	288,277.17
9. โครงการนำร่องฯ - ภูมินิเวศน์ร้อยเอ็ด	8,666,405.00	8,666,404.00	1.00
10. โครงการนำร่องฯ - ภูมินิเวศน์ลุ่มน้ำสาขามูรี	8,105,290.00	7,654,279.00	451,011.00
11. โครงการนำร่องฯ - ภูมินิเวศน์ภาคใต้ตอนบน	11,822,460.00	11,770,610.71	51,849.29
12. โครงการนำร่องฯ - ภูมินิเวศน์ภาคใต้ตอนล่าง	9,171,140.00	9,171,140.00	-
13. โครงการนำร่องฯ - ภูมินิเวศน์สุพรรณภูมิ	8,313,555.00	8,219,097.25	94,457.75
14. โครงการนำร่องฯ - ภูมินิเวศน์ฉะเชิงเทรา	5,230,290.00	5,230,290.00	-
15. โครงการนำร่องฯ - ภูมินิเวศน์น่าน	6,169,880.00	6,169,880.00	-
16. โครงการนำร่องฯ - ภูมินิเวศน์ภูพานขาว(พะเยา)	6,535,120.00	6,434,463.00	100,657.00
17. โครงการนำร่องฯ - ภูมินิเวศน์ คกน.	5,302,150.00	5,268,344.39	33,805.61
18. โครงการนำร่องฯ - ภูมินิเวศน์เชิงใหม่ - ลำพูน	8,580,236.00	8,096,796.22	483,439.78
19. โครงการนำร่องการจัดการฯ จ.ปัตตานี	15,499,392.00	12,721,229.90	2,778,162.10
20. โครงการนำร่องฯ - ภูมินิเวศน์สำนักงานกลาง(มูลนิธิ)*	10,226,560.00	10,098,609.35	127,950.65
- ประเมินผล	9,894,916.00	1,519,000.00	
- ประเมินผลคงเหลือปี 44 มาใช้ในปี 2545*	8,375,916.00	4,661,658.00	3,714,231.00
รวม	200,000,000.00	191,818,536.57	8,181,436.43

*หมายเหตุ

เงินประเมินผลคงเหลือจำนวน 8,375,916.00 บาท เป็นของปี 44 ใช้ต่อดังปี 2545

ตารางสรุปค่าใช้จ่ายรวมทุกภูมิภาคประจำปี 2545

ภูมิภาค	งบประมาณประจำปี		
	อนุมัติ	ค่าใช้จ่าย ค.ค.44 - มี.ค.46	เหลือสิ้นกระทรวงฯ
1. โครงการนำร่องฯ - ภูมิภาคขอนแก่นได้ - โคราชเหนือ	17,132,091.00	17,119,780.17	12,310.83
2. โครงการนำร่องฯ - ภูมิภาคมหาสารคาม	17,766,259.00	17,348,594.60	417,664.40
3. โครงการนำร่องฯ - ภูมิภาคสุรินทร์	12,179,094.00	12,108,008.00	71,086.00
4. โครงการนำร่องฯ - ภูมิภาคทุ่งกุลาร้องไห้	7,288,613.00	7,085,200.23	203,412.77
5. โครงการนำร่องฯ - ภูมิภาคกาฬสินธุ์	7,411,084.00	6,731,164.00	679,920.00
6. โครงการนำร่องฯ - ภูมิภาคเทือกเขาเพชรบูรณ์	12,476,650.00	12,232,255.90	244,394.10
7. โครงการนำร่องฯ - ภูมิภาคเทือกเขาภูพาน*	12,170,090.00	13,622,241.50	- 1,452,151.50
8. โครงการนำร่องฯ - ภูมิภาคชัยภูมิ	4,947,256.00	4,444,111.95	503,144.05
9. โครงการนำร่องฯ - ภูมิภาคร้อยเอ็ด	11,163,024.00	10,476,053.00	686,971.00
10. โครงการนำร่องฯ - ภูมิภาคกลุ่มน้ำสายบุรี	9,394,396.00	7,092,803.75	2,301,592.25
11. โครงการนำร่องฯ - ภูมิภาคภาคใต้ตอนบน	9,274,552.00	9,109,835.53	164,716.47
12. โครงการนำร่องฯ - ภูมิภาคภาคใต้ตอนล่าง	10,025,392.00	9,618,468.00	406,924.00
13. โครงการนำร่องฯ - ภูมิภาคสุพรรณภูมิ	8,461,306.00	8,450,398.71	10,907.29
14. โครงการนำร่องฯ - ภูมิภาคฉะเชิงเทรา	6,254,390.00	6,254,390.00	-
15. โครงการนำร่องฯ - ภูมิภาคน่าน	7,607,455.00	7,286,171.00	321,284.00
16. โครงการนำร่องฯ - ภูมิภาคภูพานขาว(พะเยา)	7,605,594.00	7,600,932.67	4,661.33
17. โครงการนำร่องฯ - ภูมิภาค ตกน.	8,051,612.00	7,738,546.50	313,065.50
18. โครงการนำร่องฯ - ภูมิภาคเชียงใหม่ - ลำพูน	8,353,580.00	7,514,525.23	839,054.77
19. โครงการนำร่องการจัดการฯ จ.ปัตตานี	1,821,764.00	1,614,701.52	207,062.48
20. โครงการนำร่องฯ - ภูมิภาคสำนักงานกลาง(มูลนิธิ)	18,115,798.00	17,841,594.00	274,204.00
- ประเมินผล	2,500,000.00		2,500,000.00
รวม	200,000,000.00	191,289,776.26	8,710,223.74

*หมายเหตุ

โครงการนำร่องฯ ภูมิภาคเทือกเขาภูพานได้ขอปรับงบประมาณเพิ่มเติมไปจากโครงการนำร่องฯ สำนักงานกลาง (มูลนิธิ)

จำนวน 1,452,151.50 บาท

ตารางสรุปค่าใช้จ่ายรวมทุกภูมิโนเวศน์ประจำปี 2546

ภูมิโนเวศน์	งบประมาณประจำปี		
	อนุมัติ	ค่าใช้จ่าย ต.ค.46 - ก.ย.47	งบอนุมัติปี 46 คงเหลือ
1. โครงการนำร่องฯ - ภูมิโนเวศน์ขอนแก่นใต้ - โคราชเหนือ	13,773,131.00	7,277,920.76	6,495,210.24
2. โครงการนำร่องฯ - ภูมิโนเวศน์มหาสารคาม	12,015,004.00	8,086,653.82	3,928,350.18
3. โครงการนำร่องฯ - ภูมิโนเวศน์สุรินทร์	10,776,885.00	3,686,563.27	7,090,321.73
4. โครงการนำร่องฯ - ภูมิโนเวศน์ทุ่งกุลาร้องไห้	6,926,129.00	6,427,260.94	498,868.06
5. โครงการนำร่องฯ - ภูมิโนเวศน์กาฬสินธุ์	6,758,958.00	5,929,422.74	829,535.26
6. โครงการนำร่องฯ - ภูมิโนเวศน์เทือกเขาเพชรบูรณ์	16,976,555.00	10,413,071.44	6,563,483.56
7. โครงการนำร่องฯ - ภูมิโนเวศน์เทือกเขาภูพาน	4,798,613.50	4,627,988.50	170,625.00
8. โครงการนำร่องฯ - ภูมิโนเวศน์ยโสธร	9,318,080.00	4,228,770.72	5,089,309.28
9. โครงการนำร่องฯ - ภูมิโนเวศน์ร้อยเอ็ด	8,409,398.00	5,314,625.97	3,094,772.03
10. โครงการนำร่องฯ - ภูมิโนเวศน์ลุ่มน้ำสาขบุรี	5,952,932.00	2,097,123.85	3,855,808.15
11. โครงการนำร่องฯ - ภูมิโนเวศน์ภาคใต้ตอนบน	8,494,449.00	6,225,632.48	2,268,816.52
12. โครงการนำร่องฯ - ภูมิโนเวศน์ภาคใต้ตอนล่าง	8,857,258.00	6,362,740.27	2,494,517.73
13. โครงการนำร่องฯ - ภูมิโนเวศน์สุพรรณภูมิ	8,340,000.00	6,266,449.71	2,073,550.29
14. โครงการนำร่องฯ - ภูมิโนเวศน์ฉะเชิงเทรา	14,000,460.00	7,552,710.70	6,447,749.30
15. โครงการนำร่องฯ - ภูมิโนเวศน์น่าน	9,553,243.00	7,123,429.00	2,429,814.00
16. โครงการนำร่องฯ - ภูมิโนเวศน์ภูพานยาว(พะเยา)	7,394,406.00	6,382,254.00	1,012,152.00
17. โครงการนำร่องฯ - ภูมิโนเวศน์ คกน.	15,557,450.00	11,709,840.70	3,847,609.30
18. โครงการนำร่องฯ - ภูมิโนเวศน์เชียงใหม่ - ลำพูน	14,541,415.00	7,301,005.33	7,240,409.67
19. โครงการนำร่องการจัดการฯ จ.ปัตตานี	8,729,900.00	4,881,541.50	3,848,358.50
20. โครงการนำร่องฯ - ภูมิโนเวศน์สำนักงานกลาง(มูลนิธิ)	34,264,776.50	33,720,536.41	544,240.09
- ประเมินผล	4,661,685.00	4,661,685.00	-
รวม	230,100,728.00	160,277,227.11	69,823,500.89

***หมายเหตุ**

*มติ ค.ร.ม. อนุมัติ 233,000,000 บาท

ขออนุมัติแผน 230,100,728 บาท

คงเหลือ 2,899,272 บาท

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

ความเป็นมา

การปรับเปลี่ยนโครงสร้าง และระบบการผลิตทางการเกษตรของประเทศไทยจากระบบเกษตรกรรมดั้งเดิมเพื่อการหาอยู่หากินระดับยังชีพเข้าสู่ระบบเกษตรแผนใหม่เพื่อการค้าส่งออก ด้วยการเพิ่มผลผลิตจากการขยายพื้นที่และการเพิ่มปัจจัยการผลิตประเภทสารเคมีในหลายทศวรรษที่ผ่านมา ได้ทำให้ประเทศไทยกลายเป็นประเทศแนวหน้าของโลกในการส่งออกผลผลิตและผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร แต่เกษตรกรต้องปรับเปลี่ยนวิถีคิดเป็นแบบทุนนิยม และปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตจากเกษตรที่หลากหลายเป็นเกษตรเชิงเดี่ยว ทำให้ต้องสูญเสียพันธุกรรมพืชและสัตว์ และภูมิปัญญาที่เคยมีอยู่อย่างหลากหลายในท้องถิ่น วัฒนธรรมการร่วมมือช่วยเหลือกันในการเกษตรกรรมหมดไป เน้นการจ้างงานและปัจจัยการผลิตจากภายนอก เกษตรกรมีความเสี่ยงเพิ่มขึ้น เพราะรายได้เกิดจากการขายผลผลิตเพียงชนิดเดียว และประกอบกับการกำหนดราคาสินค้าขึ้นกับตลาดต่างประเทศเป็นส่วนใหญ่ เกษตรกรจึงประสบกับภาวะขาดทุน มีหนี้สิน ขาดงาน ขาดความมั่นคงทางอาหารทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน ขาดความมั่นคงด้านเศรษฐกิจในเชิงรายได้ของครอบครัว เกษตรกรต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดของครอบครัว ไม่มีทางเลือกที่จะดำเนินชีวิตให้ดีขึ้น เกษตรกรจำนวนไม่น้อยต้องล้มละลาย ถูกยึดที่ดินทำกิน ต้องอพยพเข้าเมืองใหญ่เพื่อขายแรงงาน ส่วนเกษตรกรที่ยังอยู่ได้ก็ต้องใช้สารเคมี สุขภาพของเกษตรกรแย่ลง ผลผลิตจากระบบเกษตรกรรมเคมียังทำให้การบริโภคของคนในสังคมไทยขาดคุณภาพและความมั่นคง คนไทยส่วนใหญ่ต้องบริโภคอาหารที่มีสารเคมีปนเปื้อนและพิษตกค้างอย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยง

ท่ามกลางสถานการณ์ปัญหาที่รุนแรงดังกล่าวได้มีกลุ่มองค์กรชาวบ้านเล็กๆ ที่ได้รับผลกระทบ และมีความตระหนักถึงพิษภัยของการเกษตรแผนใหม่ที่ใช้สารเคมี และวิธีการผลิตที่ไม่ยั่งยืน เกิดขึ้นทั่วทุกภูมิภาค มีความพยายามค้นหาวิธีการผลิตที่เหมาะสมกับความเป็นอยู่ของครอบครัวและชุมชน เช่น กลุ่มผลิตข้าวปลอดสารเคมี กลุ่มปลูกผักปลอดสารเคมี โดยประยุกต์วิธีการผลิตแบบดั้งเดิมที่อาศัยภูมิปัญญาชาวบ้านกับการผลิตทันสมัย มีการสรุปบทเรียน รวมถึงปรับเปลี่ยนระบบการผลิตจากเชิงเดี่ยวมาเป็นแบบผสมผสาน มีการใช้วัฒนธรรมชาติ เช่น สารสมุนไพร ใช้ปุ๋ยหมักปุ๋ยคอกทดแทนปุ๋ยเคมี จนได้ข้อสรุปเบื้องต้นว่า ต้นทุนในการผลิตลดลง สุขภาพดีขึ้น สิ่งแวดล้อมดีขึ้น แหล่งอาหารเพิ่มขึ้น ดังนั้นเกษตรกรผู้ยากจน จึงได้รวมตัวกันเป็นองค์กรและเครือข่ายในภูมิภาคต่างๆ ผลักดันเกษตรยั่งยืนเข้าสู่นโยบายตั้งแต่ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) รัฐได้ยอมรับเอากระบวนการ และระบบเกษตรกรรม

ยังขึ้นมาเป็นแนวทางหลักในการปรับเปลี่ยนโครงสร้าง และระบบการผลิตเพื่อพัฒนาไปสู่ความมั่นคงยั่งยืนของสถาบันเกษตรกรรายย่อย ชุมชน และสังคมโดยรวม ทั้งมิติด้านอาหาร เศรษฐกิจสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ได้กำหนดให้มีพื้นที่เกษตรยั่งยืนร้อยละ 20 ของพื้นที่เกษตรกรรมทั้งประเทศ หรือประมาณ 25 ล้านไร่ ทั้งยังกำหนดให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาระบบเกษตรกรรมและการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งแนวทางดังกล่าว จะเป็นการแก้ไขปัญหาด้านอาหารและเศรษฐกิจของเกษตรกรรายย่อยและชาวประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก อีกทั้งยังเป็นฐานการพัฒนา ระบบเศรษฐกิจของชุมชน การแก้ปัญหาอาหารปนเปื้อนสารเคมีของผู้บริโภค และการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติของประเทศ และเพื่อให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าว เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก จึงเสนอโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย พ.ศ. 2544–2546 ค่อรัฐบาล ซึ่งต่อมาคณะรัฐมนตรีมีมติเมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม 2543 เห็นชอบการดำเนินงานโครงการนำร่องฯ โดยกำหนดให้มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย) เป็นองค์กรรับผิดชอบบริหารจัดการโครงการ โดยกลุ่มองค์กรของเกษตรกร ซึ่งประกอบด้วย กลุ่มองค์กร เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก กลุ่มองค์กรเครือข่ายการจัดการทรัพยากร กลุ่มองค์กรเครือข่ายออมทรัพย์ และกลุ่มอนุรักษ์ชมรมชาวประมงพื้นบ้าน กลุ่ม องค์กร เครือข่าย เหล่านี้ได้รวมตัวกันเป็น 19 ภูมินิเวศน์ เพื่อดำเนินการโครงการนำร่องฯ

โครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกษตรกรรายย่อยสามารถพึ่งตนเองได้ ด้วยการทำเกษตรกรรมแบบพึ่งตนเองและการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง เพื่อให้เกิดความมั่นคงในที่ทำกิน ความมั่นคงด้านอาหาร และปัจจัยยังชีพ และทำให้เกษตรกรและกลุ่มองค์กรเกษตรมีความเข้มแข็ง สามารถปรับเปลี่ยนไปสู่รูปแบบการเกษตรและการจัดการทรัพยากรที่เกิดขึ้นเอง ครอบคลุม ชุมชน และสิ่งแวดล้อม รวมทั้งพัฒนาให้เกิดความมั่นคงของฐานเศรษฐกิจของครอบครัวและชุมชนอย่างยั่งยืน

โครงการนำร่องฯ มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ ประการที่ 1) เพื่อค้นหากระบวนการ รูปแบบ เทคนิค วิธีการ ในการพัฒนาเกษตรกรรายย่อย ให้สามารถพึ่งตนเองได้ในระบบเกษตรกรรมยั่งยืนที่เหมาะสมกับแต่ละชุมชนและภูมินิเวศน์ รวมทั้งรูปแบบการอนุรักษ์ ฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำ และระบบนิเวศวิทยาชายฝั่ง สำหรับเป็นแบบอย่างในการขยายผลต่อไป และประการที่ 2) เพื่อส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืน โดยขบวนการที่ไม่จำกัดทางเลือกในการทำการเกษตรของเกษตรกร

โครงการนำร่องฯ มีระยะเวลาดำเนินการ 3 ปี เริ่มตั้งแต่ปี ตุลาคม พ.ศ. 2543 สิ้นสุดเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2547 โดยมีเกษตรกรเป้าหมาย 7,255 คน พัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนอยู่ในเขต

ภูมิเวศน์เกษตรกรรมยั่งยืน 19 แห่ง ในท้องที่ 119 อำเภอ 37 จังหวัด มีเป้าหมายของแผนกิจกรรมที่สำคัญ 5 ประการคือ 1) องค์กรชาวบ้านในพื้นที่ทั้ง 19 ภูมิเวศน์ สามารถบริหารจัดการโครงการได้ 2) พัฒนารูปแบบ เทคนิคในระบบเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย เพื่อเป็นแบบอย่างในการขยายผลที่ค่อน และภูเขารวม 3,720 ครอบครัว ในเนื้อที่ 27,100 ไร่ 3) พัฒนาองค์ความรู้ทั้งด้านการผลิต การแปรรูปและการตลาด เพื่อให้เกษตรกรรายย่อยสามารถสร้างเศรษฐกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองในระยะยาว 4) เพื่อสร้างแบบอย่างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดูแลรักษาทรัพยากรชายฝั่งของชาวประมงพื้นบ้าน และ 5) พื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำและระบบนิเวศชายฝั่งจังหวัดปัตตานี ความยาว 116.4 กิโลเมตร เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนของชาวประมงพื้นบ้านจำนวน 3,535 ครอบครัว

พื้นฐานของเกษตรกรสมาชิกโครงการนาร่องฯ ส่วนหนึ่งมีพื้นฐานเกษตรยั่งยืนมาบ้างแล้ว และส่วนหนึ่งเพิ่งเริ่มใหม่ เกษตรกรมีปัญหาลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ ทรัพยากรซึ่งเป็นปัจจัยดำรงชีวิต ได้แก่ ดิน น้ำ ป่าที่เป็นแหล่งอาหารเสื่อมสภาพลง เกษตรกรขาดความมั่นคงในการดำรงชีวิต ไม่สามารถกำหนดวิถีการดำรงชีวิตของตนเองได้ เกษตรกรมีที่ดินถือครองเฉลี่ย 22.97 ไร่ต่อครอบครัว น้ำที่ดินเข้าโครงการนาร่องฯ ทำเกษตรยั่งยืนเฉลี่ย 5.16 ไร่ต่อครอบครัว หรือประมาณร้อยละ 22.47

การเปลี่ยนแปลงของเกษตรกร

โครงการนาร่องฯ ทำให้เกษตรกรเกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญทางความรู้และภูมิปัญญาการผลิต ทรัพยากร และการบริหารจัดการ ซึ่งเป็นฐานสำคัญของระบบเกษตรกรรมยั่งยืน สรุปได้ดังนี้

การเปลี่ยนแปลงฐานภูมิปัญญา การเปลี่ยนแปลงฐานภูมิปัญญาของเกษตรกร แม้จะเห็นได้ไม่ชัดเจนนัก แต่ในทางปฏิบัติ พบว่าเกษตรกรมีการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมากขึ้น เช่น การฟื้นฟูภูมิปัญญาเรื่องดิน การฟื้นฟูและรักษาพันธุ์กรรมพืชและสัตว์พื้นบ้าน และยังมีกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากกลุ่มเกษตรกรก้าวหน้า / ผู้นำทางความคิด ที่ได้มีการนำไปปฏิบัติแล้วมาสู่เกษตรกรกลุ่มเริ่มต้น ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง เช่น การใช้วัสดุในท้องถิ่น ทำซั้ง กูละ ให้ปลาได้อยู่อาศัย รวมทั้งมีการคัดแปลงวัสดุเหลือใช้เป็นเครื่องมือประมง นอกจากนั้นยังมีงานวิจัยและพัฒนาอีกถึง 10 กลุ่มงานที่สร้างการเรียนรู้ให้กับเกษตรกร แต่ยังไม่ถึงระดับการสร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ เกิดขึ้นมากนัก

การเปลี่ยนแปลงฐานองค์กรและชุมชน เกษตรกรมีการรวมกลุ่มกันในรูปแบบต่างๆ จำนวน 160 กลุ่ม เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเกษตรปลอดสารเคมี ฯลฯ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในกลุ่มและองค์กรมากขึ้น เกษตรกรหลายกลุ่มเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายความร่วมมือทั้งในแนวราบ

และแนวคิด เช่น เครื่องใช้ระดับอำเภอ จังหวัด ภูมิภาค และยังมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์
เกษตรกรยังขึ้นระดับประเทศอีกด้วย

การบริหารงานกลุ่มองค์กรส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 80 มีการบริหารงานที่ดี มีกองทุนสำหรับ
สนับสนุนการขยายผลเกษตรกรยังขึ้นในระดับพื้นที่ และเกษตรกรสมาชิกมีส่วนร่วมในการ
บริหารจัดการกลุ่มองค์กรและโครงการ

การเปลี่ยนแปลงฐานทรัพยากร เกษตรกรมีกิจกรรมสนับสนุนการคุ้มครองรักษาและจัดการ
ทรัพยากรสาธารณะที่เกษตรกรใช้ประโยชน์ร่วมกัน เช่น แหล่งน้ำ ป่าไม้ และสิ่งสาธารณะ
ประโยชน์อื่นๆ ในชุมชน แม้ยังไม่สามารถสรุปผลงานด้านนี้ได้ แต่พบว่า มีความเปลี่ยนแปลงใน
การจัดการทรัพยากรของเกษตรกร เพราะมีการจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคที่เหมาะสม
มีการกำหนดระเบียบข้อบังคับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในชุมชนร่วมกันอย่างยั่งยืน เช่น กฎ
ระเบียบในการจัดสรรการใช้น้ำ กฎ ระเบียบในการจัดสรรการใช้น้ำประปาภูเขา กฎ ระเบียบใน
การตัดไม้เพื่อใช้ประโยชน์ กฎ ระเบียบในการจับฝู้ง เป็นต้น ทรัพยากรที่เปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน
คือ ทรัพยากรชายฝั่งที่อุดมสมบูรณ์ขึ้น

การเปลี่ยนแปลงการบริหารจัดการโครงการ โครงการนำร่องฯ มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบ
วิธีการบริหารจัดการ โครงการทุกระดับอยู่เสมอ ในระดับกลุ่มองค์กรในพื้นที่ที่มีการปรับเปลี่ยนผู้นำ
และกลไกการจัดการกลุ่ม ระดับภูมิเวศน์มีการปรับเปลี่ยนผู้นำ กลไก ระเบียบและวิธีการบริหาร
และระดับโครงการมีการปรับเปลี่ยนระเบียบกฎเกณฑ์ของมูลนิธิฯ ซึ่งกระจายอำนาจการตัดสินใจ
ไปยังองค์กรในพื้นที่ ทำให้เกษตรกรสมาชิกมีส่วนร่วมเป็นอย่างสูงในการบริหารจัดการ โครงการ

การบรรลุตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของโครงการ

1) การบรรลุผลจำนวนเกษตรกรเป้าหมาย โครงการนำร่องฯ กำหนดเป้าหมายเกษตรกรไว้
จำนวน 7,255 คน ในเวลา 3 ปี โครงการได้สนับสนุนเกษตรกรให้ปรับเปลี่ยนแนวคิดและระบบ
การผลิตและจัดการทรัพยากรธรรมชาติชายฝั่งได้ 7,830 คน ผลงานเชิงปริมาณเกินเป้าหมาย 575 คน
หรือร้อยละ 7.39 โดยใช้งบประมาณทั้งสิ้น 543,929,807 บาท หรือร้อยละ 86 ของงบประมาณที่ได้รับ

2) การพึ่งตนเอง แม้ในช่วงเวลาในการดำเนินโครงการเป็นช่วงสั้นๆ การเปลี่ยนแปลงที่
เกิดขึ้นยังไม่สามารถนำไปสู่ข้อสรุปที่สมบูรณ์ได้ แต่เกษตรกรสมาชิกโครงการนำร่องฯ จำนวนหนึ่ง
ประมาณร้อยละ 58 ซึ่งเป็นเกษตรกรกลุ่มปานกลางและก้าวหน้า สามารถพึ่งตนเองได้ด้านความคิด
และการผลิตอาหารหลัก ได้แก่ ข้าว ปลา ผัก และสัตว์เลี้ยง รายได้ของครัวเรือนเพิ่มขึ้น 10,324 บาท/ปี

ส่วนประมงพื้นบ้านปศุคามีรายได้เพิ่มขึ้นเฉลี่ยวันละ 122 บาท/ครัวเรือน และลดค่าใช้จ่ายในการบริโภคและการผลิตที่ไม่จำเป็นลง เนื่องจากการปรับเปลี่ยนความคิดและระบบการผลิตที่ผสมผสานกันอย่างหลากหลายและมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันมากขึ้น

เกษตรกรในระยะเริ่มต้นประมาณร้อยละ 39 แม้ยังพึ่งตนเองไม่ได้ในด้านผลผลิต เนื่องจากแนวคิดยังไม่ชัดเจน ยังไม่เชื่อมั่น แต่มีบ้างที่เริ่มเชื่อและนำพื้นที่บางส่วนมาปรับเปลี่ยนระบบการผลิต ลดการใช้สารเคมีและมีการฟื้นฟูดิน นอกจากนี้แล้ว ภูมิธรรมชาติดังเป็นอุปสรรคที่ทำให้เกษตรกรในหลายภูมิโนวศน์ ต้องกลับมาเริ่มต้นใหม่

ระบบเกษตรยั่งยืนที่พัฒนาขึ้นมาภายใต้โครงการนำร่องฯ มี 4 ระบบ

2.1) ระบบเกษตรยั่งยืนที่มีข้าวเป็นหลัก ระบบนี้พัฒนาขึ้นในภูมิโนวศน์ที่ภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่ม มีการทำนาเป็นหลักอยู่เดิม แต่เพิ่มความหลากหลายของพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ในนา ทำให้มีข้าว และอาหารที่ปลอดภัยบริโภคและจำหน่าย

2.2) ระบบเกษตรยั่งยืนที่มีไม้ผลเป็นหลัก ระบบนี้พัฒนาขึ้นในที่ราบและที่ดอนที่มีความชื้นเพียงพอต่อการปลูกไม้ผล เกษตรกรจะปลูกไม้ผลหลากหลายเป็นหลัก ผสมด้วยบ่อปลา พืชผัก และการเลี้ยงสัตว์

2.3) ระบบเกษตรยั่งยืนที่มีการเลี้ยงสัตว์เป็นหลัก ระบบนี้พัฒนาขึ้นในพื้นที่สูงหรือค่อนข้างสูงดินไม่ค่อยสมบูรณ์ เป็นหินหรือดินลูกรังและมักขาดน้ำ ไม่สามารถผสมผสานพืชให้หลากหลายได้ ต้องเลี้ยงสัตว์ใหญ่ประเภทวัวควายเป็นหลัก และผสมผสานกับพืชไร่หรือไม้ผลที่ทนแล้ง หรือเก็บหาอาหารจากป่าด้วย

2.4) ระบบที่มีพืชไร่เป็นหลัก ระบบนี้มีกอกอยู่ในที่ดอน การเกษตรต้องปลูกพืชไร่ประเภทข้าวไร่และพืชไร่เศรษฐกิจอื่นที่อาศัยน้ำฝนเป็นหลัก อาจมีการเลี้ยงสัตว์ หรือเลี้ยงปลาเสริมด้วย

นอกจากนี้แล้วยังมีระบบเกษตรกรรมที่มีลักษณะเฉพาะ เช่น ภูมิโนวศน์ ดคน. ที่มี "ระบบไร่หมุนเวียน" โดยทำการเพาะปลูกพืชไร่สลับเปลี่ยนหมุนเวียนในที่ดินหลายแปลงตามช่วงเวลาที่เหมาะสม ทำให้ดินฟื้นตัวด้วยวิธีธรรมชาติ หรือ "ระบบสวนดุง" ในภูมิโนวศน์สาบบุรี ที่ทำการเพาะปลูกสวนไม้ผล ไม้ยืนต้น มีการจัดการด้วยระบบเครือญาติ หรือตระกูล ซึ่งการใช้ที่ดินในการทำเกษตรทั้งสองลักษณะ เป็นการใชที่ดินทำการเพาะปลูกในเชิงวัฒนธรรม

โดยสรุป เกษตรยั่งยืนในโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนสำหรับเกษตรกรรายย่อย เป็นระบบการเกษตรบนฐานความคิดและหลักการของการพึ่งตนเอง ความมั่นคงปลอดภัยของอาหารและสุขภาพโดยรวม การเกื้อกูลเกื้อกูลตัวเอง ครอบครัว กลุ่มองค์กรชุมชน และสิ่งแวดล้อม

ในระบบเกษตรกรรมยั่งยืนนี้ มีการผสมผสานทั้งความคิดและการผลิตที่หลากหลายและครบเครื่อง คือผสมทุกสิ่งทุกอย่างที่จำเป็นด้วยองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่มีอยู่แล้วในชุมชนและที่สร้างขึ้นใหม่ ทำให้ระบบนิเวศสมดุลและเกิดประโยชน์กับเกษตรกรอย่างยั่งยืน

3) การจัดการทรัพยากรชายฝั่ง การกึ่งนี้ประสบความสำเร็จในระดับสูงมาก เพราะเดิมมีความขัดแย้งเรื่องการใช้ประโยชน์ทรัพยากรชายฝั่งสูงมาก ในระยะเวลา 3 ปี เกษตรกรซึ่งเป็นชาวประมงพื้นบ้านใช้สันติวิธีในการแก้ไขปัญหามาจนทรัพยากรชายฝั่งได้รับการฟื้นฟูจนกลับฟื้นคืนสภาพที่ค่อนข้างสมบูรณ์ ด้วยการปรับเปลี่ยนเรือที่มีเครื่องมือชนิดทำลายล้างมาเป็นเครื่องมือที่เหมาะสมถึง 134 ลำจากเรือที่มี 152 ลำ หรือทำได้ประมาณร้อยละ 88 ทำให้เกษตรกรมีรายได้มากขึ้นจากการประกอบอาชีพประมงถึงระดับที่ดูแลครอบครัวและชุมชนได้ เกษตรกรจำนวนหนึ่งที่เคยออกไปทำงานนอกชุมชนก็กลับเข้ามาอยู่และประกอบอาชีพในชุมชน เกษตรกรมีความเชื่อมั่นและมีความร่วมมือกับรัฐในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผลงานของเกษตรกรยังได้รับการยอมรับจากสังคมเป็นอย่างสูง สื่อสารมวลชนนำข่าวเผยแพร่ไปอย่างกว้างขวาง

4) การบริหารจัดการ เกษตรกรสมาชิกโครงการนำร่องฯ รวมตัวกันเป็นกลุ่มองค์กรได้จำนวน 160 กลุ่ม และแต่ละกลุ่มมีสมาชิกจริง และกลุ่มองค์กรส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 80 มีการบริหารงานที่ดี มีกองทุนสำหรับสนับสนุนการขยายผลเกษตรกรรมยั่งยืนในระดับพื้นที่ มีศักยภาพในการระดมทุน และเกษตรกรสมาชิกมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการกลุ่มองค์กรและโครงการ โดยสรุป เกษตรกรสามารถบริหารจัดการระบบเกษตรกรรมยั่งยืนที่ได้พัฒนาขึ้นในระดับครอบครัว และระดับกลุ่มองค์กรเครือข่ายในระดับพื้นที่ได้

อย่างไรก็ดีการบริหารงานเกษตรกรรมยั่งยืน และระดับเครือข่ายที่ใหญ่กว่า เช่น ระดับภูมิภาค ส่วนใหญ่ไม่เป็นจริง บริหารความสัมพันธ์ขององค์กรสมาชิกได้ยาก เกษตรกรจะต้องกลับไปทบทวนความสัมพันธ์ของเครือข่ายระดับภูมิภาคกันใหม่ เพื่อให้มีขนาดเล็กลงและเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์กันจริงๆ

การบริหารงานในระดับโครงการ โครงการนำร่องฯ ได้ปฏิบัติงานตามแผนงานที่กำหนดไว้จำนวน 5 แผนงาน คือ แผนงานพัฒนาบุคลากรและองค์กรชุมชน แผนงานวิจัยและพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม แผนพัฒนาการผลิตแปรรูปและการตลาด และแผนการบริหารและจัดการโครงการ มีกิจกรรมหลัก 58 กิจกรรม และแผนการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งมี 17 กิจกรรม รวมทั้งสิ้น 75 กิจกรรม

โครงการนำร่องฯ ได้รับงบประมาณทั้งสิ้นจำนวน 630,100,728 ล้านบาท คิดต่อครัวเรือน เกษตรกรประมาณ 87,210 บาทต่อครัวเรือน การดำเนินงานของโครงการ สามารถทำได้เกินเป้าหมาย ที่กำหนดไว้ คิดเป็นร้อยละ 7.39 ได้ใช้จ่ายในการทำกิจกรรมไปจำนวน 543,929,807 บาท หรือ งบประมาณร้อยละ 86 ของงบประมาณที่ได้รับ คิดเป็นค่าใช้จ่ายต่อครัวเรือน 69,467 บาท ประหยัดไป ได้ถึงกรอบครุวัละ 17,744 บาท หรือร้อยละ 20 ยิ่งไปกว่านั้นเกษตรกรยังคืนเงินที่ได้รับการ สนับสนุนกลับมาเป็นกองทุนหมุนเวียนสนับสนุนและขยายผลการพัฒนาเกษตรกรมั่งคั่งขึ้นต่ออีก ประมาณ 180 ล้านบาท หรือประมาณ 23,012 บาทต่อราย หากพิจารณาตัวเลขเงินกองทุนหมุนเวียน จำนวนนี้เข้าไปด้วย ค่าใช้จ่ายต่อครัวเรือนของเกษตรกรก็ยิ่งลดลงไปอีก ก็ยิ่งชี้ให้เห็นว่าโครงการฯ บริหารจัดการได้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูง และเมื่อพิจารณาถึงรูปธรรมในแปลงและ เกษตรกรก้าวหน้าซึ่งเป็นตัวอย่างอีก 765 คน หรือร้อยละ 21.39 ของจำนวนสมาชิกที่ได้รับการ สนับสนุนปัจจัยการผลิตถ่ายทอดความรู้ต่อไปได้ จึงสรุปได้ว่า โครงการนี้ทำให้เกิดระบบการสร้างทุนทางสังคมที่ยั่งยืนให้กับเกษตรกรและชุมชน จึงเป็นการคุ้มค่าที่รัฐให้การลงทุนสนับสนุนโครงการนี้ อย่างไรก็ดี ประเด็นคุ้มค่ากับการลงทุน ต้องคิดถึงการที่รัฐจะนำผลจากโครงการนำร่องฯ นี้ ไปใช้ในระยะยาวด้วย หากมีการนำไปใช้ประโยชน์ได้มากขึ้นเท่าไรก็ยิ่งคุ้มค่ายิ่งขึ้นไปอีก

การที่โครงการนำร่องฯ เหลืองงบประมาณคืนรัฐ 86 ล้านบาท หรือร้อยละ 14 มีเหตุผลที่ สำคัญ 3 ประการ คือ ประการแรก เพราะการดำเนินงานในปีแรกล่าช้า ทำงานไม่ทันตามแผนจึงมี ผลกระทบทำให้งานต้องเลื่อนมาในปีต่อๆ ไป หลายภูมินิเวศน์ทำไม่ทัน เงินจึงเหลือ ประการที่สอง เพราะเกษตรกรใช้งบประมาณด้วยความประหยัด โดยเฉพาะค่าใช้จ่ายในการจัดประชุมสัมมนา และฝึกอบรมต่างๆ ซึ่งมักจัดกันในอาศรมหรือในชุมชนแบบเรียบง่าย รวมทั้งการจัดซื้อจัดจ้างที่ดี และมีประสิทธิภาพ ทำให้ถูกหรือประหยัดกว่าที่ทำได้โดยทั่วไป และประการสุดท้ายคือ มีกลไก การตรวจสอบการเงิน และบัญชีที่โปร่งใสทำให้เงินงบประมาณไม่รั่วไหล จึงมีเงินเหลือคืนรัฐ

ภาพรวมในช่วงระยะเวลา 3 ปี เกิดความสำเร็จขึ้นได้เพราะโครงการนำร่องฯ ทำงานเป็น กระบวนการและเน้นการมีส่วนร่วมและการกระจายอำนาจตัดสินใจไปยังกลุ่มองค์กรระดับพื้นที่ และ บิดหนุนเข้ากับสถานการณ์เศรษฐกิจสังคม และการเมืองที่ปรับเปลี่ยน ไปอย่างรวดเร็ว ทำให้ กระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกรเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ปรับเปลี่ยนความคิดได้ กระบวนการปรับ เปลี่ยนการผลิตก็ได้ผลเพราะมีระบบการหนุนเสริมที่ดี นอกจากนั้นระบบการบริหารจัดการก็ทำได้ ผลเพราะบริหารจัดการ โดยเกษตรกร โดยตรง แม้ยังพึ่งตนเองไม่ได้ในเรื่องค่าใช้จ่ายที่เกิดจากปัจจัย ภายนอก เช่น ค่าใช้จ่ายในด้านการศึกษาที่สูง แต่ก็ยังมีศักยภาพที่จะทำกิจกรรมด้านแปรรูปและการ ตลาดที่จะช่วยเสริมรายได้ อย่างไรก็ดี การควบคุมรายจ่ายที่เกิดจากแรงกระตุ้นจูงใจภายนอก ต้อง

อาศัยการรณรงค์เผยแพร่ความรู้ และคำนึงในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง เรียบง่าย และประหยัดโดยนโยบายของรัฐบาลด้วย

ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะ

โครงการนำร่องฯ มีปัญหาอุปสรรคในระหว่างการค้าเนินหลายประการ ได้แก่ ปัญหาความล่าช้าในการเริ่มโครงการ การขาดบูรณาการงานในพื้นที่ ความขัดแย้งกันระหว่างระบบการจัดการของภาครัฐกับของเกษตรกร ระเบียบของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์หลายข้อที่เกษตรกรปฏิบัติไม่ได้ เจือใจในการบริหารจัดการที่เข้มงวด ระบบการตรวจสอบซับซ้อนและหลายมาตรฐาน เจือใจในระเบียบราชการทำให้ต้องทำกิจกรรมหลายอย่างโดยขาดความพร้อม ระบบการสนับสนุนการทำงานในพื้นที่ไม่เข้มแข็งพอ ระบบการประเมินผลโครงการฯ ไม่ชัดเจน ขาดการประสานกับองค์กรเดิมของเกษตรกร และปัญหาการเตรียมความพร้อมของคนทำงาน ปัญหาเหล่านี้มีผลกระทบต่อกระบวนการเรียนรู้เพื่อปรับเปลี่ยนของเกษตรกร กระทบค่อแผนและกิจกรรมการผลิตในไร่นา และกระทบต่อการมีส่วนร่วมตัดสินใจบริหาร โครงการของเกษตรกร

เมื่อพิจารณาจากการเปลี่ยนแปลงของเกษตรกรในด้านต่างๆ ทั้งการปรับเปลี่ยนแนวคิด การปรับเปลี่ยนแบบแผนการผลิต และการบริหารจัดการกลุ่มองค์กรแล้ว การดำเนินงานของโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรายย่อยของเกษตรกรรายย่อย สรุปได้ว่า

1) ประสบความสำเร็จระดับสูง ถึงแม้จะยังพัฒนาไปไม่ถึงเป้าหมายระบบเกษตรกรรายที่ยั่งยืน แต่ก็มีศักยภาพและแนวโน้มที่จะทำให้เกิดความยั่งยืนได้จากการสนับสนุนของกลุ่มองค์กรเครือข่ายเกษตรกรเอง มีตัวอย่างความสำเร็จที่เป็นศูนย์การเรียนรู้ได้ และการมีกองทุนสนับสนุนการพัฒนาเกษตรกรรายที่เป็นของเกษตรกรเอง

2) เกษตรกรพึ่งตนเองได้และบริหารจัดการได้แล้ว โดยเฉพาะการพึ่งตนเองในเรื่องอาหารหลัก เช่น ข้าว ผัก ปลา และพืชสมุนไพร แครายได้ยังพึ่งตนเองไม่ได้ต้องเพิ่มกิจกรรมการแปรรูปและการตลาดเพื่อเพิ่มมูลค่าของผลผลิต

3) การบริหารจัดการทำได้ในระดับกลุ่มองค์กรเล็กๆ ในพื้นที่ เครือข่ายระดับภูมิวิเทศน์ยังไม่สอดคล้องกับความสัมพันธ์กันจริง

และเพื่อส่งเสริมให้ผลความสำเร็จของโครงการนี้ขยายผลออกไปในวงกว้าง ทีมประเมินผลมีข้อเสนอแนะ คอเกษตรกร มูลนิธิเกษตรกรรายย่อยฯ และภาครัฐ ดังนี้

1) ส่วนของเกษตรกร ยังคงต้องสร้างกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ทั้งในด้านการพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืน และการพัฒนากลุ่ม / องค์กร / เครือข่ายให้เข้มแข็ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบริหารจัดการกองทุนให้เกิดมั่นคง เกิดประโยชน์ต่อเกษตรกร และองค์กรของเกษตรกรให้มากที่สุด

2) ส่วนของมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน ควรมีการสรุปทบทวน และทำการขยายผลโครงการนำร่องฯ ไปสู่ภาคปฏิบัติในวงกว้าง เพราะมีบทเรียนที่สำคัญและมีคุณค่าควรแก่การขยายผล หลังจากนี้แล้ว การทำงานควรจะเน้นงานด้านการสนับสนุนเกษตรกร และองค์กรชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการบริหารจัดการกองทุนในระดับภูมิวิเวศน์ การพัฒนากองทุนในระดับเครือข่ายระหว่างภูมิวิเวศน์

3) ส่วนของรัฐ ควรเน้นงานด้านการส่งเสริม เพื่อเป็นการช่วยกระตุ้น และสร้างแรงจูงใจให้เกษตรกรมีความสนใจในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน รวมทั้งสร้างระบบการสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง

คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี

ที่ ๗๙ / ๒๕๔๔

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการบริหารโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของ
เกษตรกรรายย่อย

เพื่อให้มีการดำเนินงานโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของ
เกษตรกรรายย่อยต่อไปเพื่อแก้ไขปัญหาค่าความเดือดร้อนของเกษตรกร

นายกรัฐมนตรี อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๑(๖) และ (๙) แห่งพระราช
บัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. ๒๕๓๔ จึงมีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการบริหาร
โครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย โดยให้มีองค์ประกอบ
และอำนาจหน้าที่ ดังนี้

องค์ประกอบ

- ๑) รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ประธานกรรมการ
ที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์มอบหมาย
- ๒) รองปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ รองประธานกรรมการ
ที่ปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์มอบหมาย
- ๓) นายวิบูลย์ เข็มเฉลิม รองประธานกรรมการ
รองประธานกรรมการคณะกรรมการบริหารมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืนฯ
- ๔) ผู้แทนกระทรวงการคลัง กรรมการ
- ๕) ผู้แทนสำนักงบประมาณ กรรมการ
- ๖) ผู้แทนสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี กรรมการ
- ๗) ผู้แทนสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจ
และสังคมแห่งชาติ กรรมการ
- ๘) ผู้แทนกรมชลประทาน กรรมการ
- ๙) ผู้แทนกรมประมง กรรมการ
- ๑๐) ผู้แทนกรมปศุสัตว์ กรรมการ
- ๑๑) ผู้แทนกรมป่าไม้ กรรมการ

๑๒) ผู้แทนกรมพัฒนาที่ดิน	กรรมการ
๑๓) ผู้แทนกรมวิชาการเกษตร	กรรมการ
๑๔) ผู้แทนกรมส่งเสริมการเกษตร	กรรมการ
๑๕) ผู้แทนกรมส่งเสริมสหกรณ์	กรรมการ
๑๖) ผู้แทนสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม	กรรมการ
๑๗) ผู้แทนสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร	กรรมการ
๑๘) นายบัณฑิต อ่อนดำ	กรรมการ
๑๙) นายพนมกร นามจันทร์	กรรมการ
๒๐) นายจันทร์ทิพย์ ศรีทอง	กรรมการ
๒๑) นายอรุณ หวายคำ	กรรมการ
๒๒) นายเสริม ต๊ะแก้ว	กรรมการ
๒๓) นายกำราบ พานทอง	กรรมการ
๒๔) นายจินดา บุญจันทร์	กรรมการ
๒๕) นายสละมะแอ เจมุดอ	กรรมการ
๒๖) นายเพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์	กรรมการ
๒๗) นายสุเมธ ปานจำลอง	กรรมการ
๒๘) นางสุนันทา เหล่าชัย	กรรมการ
๒๙) นายบำรุง คะโยธา	กรรมการ
๓๐) นายคำมุก อินนาค	กรรมการ
๓๑) นายประสงค์ อุทัยประดิษฐ์	กรรมการ
๓๒) นายบุญเต็ม ชัยลา	กรรมการ
๓๓) นายเดชา ศิริภัทร	กรรมการ
๓๔) นายน้ำค้าง มั่นศรีจันทร์	กรรมการ
๓๕) นางสาวสุนีย์ ทองชัย	กรรมการ

๓๖) ผู้ช่วยปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์
ที่ปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์มอบหมาย	กรรมการและเลขานุการ
๓๗) ผู้อำนวยการกองแผนงาน
และโครงการพิเศษ สำนักงานปลัดกระทรวง
เกษตรและสหกรณ์	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๓๘) ผู้อำนวยการกองคลัง สำนักงานปลัดกระทรวง
เกษตรและสหกรณ์	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๓๙) นางสุภา ไชเมือง	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

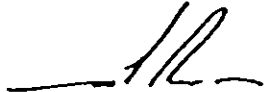
อำนาจหน้าที่

๑. กำกับ ดูแล การบริหารจัดการโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย ให้เป็นไปตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๔๓
๒. พิจารณานุมัติรายละเอียดแผนการดำเนินงาน โครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการใช้จ่ายเงินอุดหนุน เพื่อช่วยเหลือเกษตรกร และสอดคล้องกับนโยบายรัฐบาล
๓. กำกับ ดูแล และติดตามผลการดำเนินงานของโครงการ
๔. แต่งตั้งคณะอนุกรรมการ และ/หรือ คณะทำงานตามความจำเป็น

ให้กรรมการซึ่งได้รับแต่งตั้งได้รับคำปรึกษา คำที่פק และคำพาหนะเดินทาง (ถ้ามี) โดยอนุโลมตามระเบียบทางราชการ ทั้งนี้ ให้เบิกจ่ายจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

สำหรับการเบิกเบี้ยประชุมให้เป็นไปตามพระราชกฤษฎีกาเบี้ยประชุมและค่าตอบแทนที่ปรึกษาซึ่งนายกรัฐมนตรีแต่งตั้ง พ.ศ. ๒๕๒๓ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๓ และ (ฉบับที่ ๔) พ.ศ. ๒๕๔๒ โดยเบิกจ่ายจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์
ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๑๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๔

พันตำรวจโท

(ทักษิณ ชินวัตร)

นายกรัฐมนตรี

คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี
ที่ ๓๕/๒๕๔๖

เรื่อง ปรับปรุงกรรมการในคณะกรรมการบริหารโครงการนำร่อง
เพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย

ตามคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๗๔/๒๕๔๔ ลงวันที่ ๑๙ เมษายน ๒๕๔๔
แต่งตั้งคณะกรรมการบริหารโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกร
รายย่อย เพื่อกำกับ ดูแลการบริหารจัดการโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน
ของเกษตรกรรายย่อย ให้เป็นไปตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๔๓
นั้น

เนื่องจากได้มีพระราชกฤษฎีกาโอนกิจการบริหารและอำนาจหน้าที่ของส่วน
ราชการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ. ๒๕๔๕ พ.ศ.
๒๕๔๕ ประกอบกับได้มีการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งของกรรมการในคณะกรรมการบริหาร
โครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย ดังนั้น เพื่อให้การ
ดำเนินงานโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อยมีการดำเนิน
งานอย่างต่อเนื่อง อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๑(๖) แห่งพระราชบัญญัติระเบียบ
บริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. ๒๕๓๕ จึงให้ยกเลิกความในองค์ประกอบ ลำดับที่ (๖) ที่
(๓๖) และที่ (๓๗) ของคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๗๔/๒๕๔๔ ลงวันที่ ๑๙ เมษายน
๒๕๔๔ และให้ใช้ความดังต่อไปนี้แทน

“ลำดับที่ (๖)	ผู้แทนสำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี	กรรมการ
ลำดับที่ (๓๖)	หัวหน้ากลุ่มพัฒนาระบบบริหาร	กรรมการ
	สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์	และเลขานุการ

ลำดับที่ (๓๗)/.....

ลำดับที่ (๓๗) ผู้อำนวยการสำนักแผนงานและโครงการพิเศษ กรรมการ
สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และผู้ช่วย
เลขานุการ”

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๔๖

พันตำรวจโท

(ทักษิณ ชินวัตร)

นายกรัฐมนตรี